

**ULUSLARARASI
GAZİ SÜLEYMAN PAŞA
VE KOCAELİ TARİHİ
SEMPOZYUMU-III**

**INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON GAZİ SÜLEYMAN PAŞA
& HISTORY OF KOCAELİ - III**

**CİLT
- IV -**

© 2017 Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kùltür ve Sosyal İşler
Dairesi Başkanlığı Yayınları No: 38

© Copyright 2017 Kocaeli Metropolitan Municipality,
Department of Culture and Social Affairs No: 38

Bu kitabın her türlü basım, yayın ve telif hakları Kocaeli
Büyükşehir Belediyesi, Kùltür ve Sosyal İşler Dairesi
Başkanlığı'na aittir. Başkanlığın yazılı izni olmadan elektronik,
mekanik ya da diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve
dağıtılamaz. Para ile satılmaz

All rights reserved. No part of this book may be printed,
reproduced or distributed by any electronic, optical, mechanical
or other means without the written permission of the Kocaeli
Metropolitan Municipality, Department of Culture and Social
Affairs

Tasarım

Mert Uğurdil
Serhat Batur Karadeniz

Baskı-Cilt

CNR Basım

Takım No: 978-605-5116-35-4 (Tk)

ISBN: 978-605-5116-39-2 (4.c)

ULUSLARARASI
GAZİ SÜLEYMAN PAŞA
VE KOCAELİ TARİHİ
SEMPÖZYUMU-III

KOCAELİLİ BİR ÂLİM: MUHYİDDİN MUHAMMED
EFENDİ VE NOKTATÜ'L-BEYÂN ADLI ESERİ

Muhittin ELİAÇIK*

Giriş

Kocaelili Muhyiddîn Muhammed Efendi (ö.1544) tefsîr ve fıkıh ilminde öne çıkmış mühim bir âlim olup asıl adı Muhammed bin Muslihuddîn Mustafa'dır. Kocaeli evliyâsından Şeyh Muhyiddîn'in dâmâdı olması sebebiyle Muhyiddîn ve daha çok da Şeyhzâde lakabı ile anılmıştır. Babası, Sultan II.Bayezid devri şeyhlerinden Şeyh Mustafa Muslihuddîn Efendi olup bu zât, İstanbul'da Hırka-ı şerîf Câmîi yakınında Tahta Minareli Mescid'i yaptırmıştır. Şeyhzâde, tasavvufa yönelmiş, çeşitli medreselerde müderrislikler yapmış, Efdalzâde adlı âlimin hizmetinde bulunmuştur. Emekliye ayrıldıktan sonra, kendi yaptırdığı mescidinde ibâdet ve tâatle meşgûl olmuştur. Şeyhzâde Muhyiddin Efendi birçok eser yazmış olup bunlar: *Hâşiyetün alâ-Envârî't-tenzîl li'l-Beydâvî*, *Şerhü'l-Vikâye fi-mesâil-il-Hidâye*, *Şerhü'l-Ferâizi's-Sirâciyye*, *Şerhü'l-Miftâh li's-Sekkâkî*, *Şerhu Kasîdeti'l-Bürde*, *Hâşiyetün alâ- Meşârîki'l-Envâr li's-Sâgânî*, *Tefsîr-i sûre-i İhlâs*, *Ta'likâtün alâ-şerhi'l-Hidâye li-İbni Mektûm*, *Şerhu Kavâidi'l-İ'râb*, *Noktatü'l-Beyân* gibi eserlerdir (Bursalı M. Tahir, 1972:445; İslam Alimleri Ansiklopedisi). Mecdi Muhammed Efendi'nin *Hadâîku's-Şakâik* adlı eserinde ise ölüm tarihi 945/1538 olarak gösterilmiş, künyesi de "Kara Muhyiddîn Muhammed Kocavî (Muhyiddîn el-Esved) şeklinde verilmiştir. Bu eserdeki kayıt şöyledir: *Mevlânâ Kara Muhyiddîn Muhammed Kocavî el-müştehir be-Muhyiddîn el-Esved*: Zamânesi ulemâsından taalûm ettiği sadette ehliyet-i isti'dâd ve isti'dâd-ı ehliyet ile muttasıf olup Mevlânâ Efdalzâde Hamîdüddîn hidmetinde tekmîl-i melekât-ı mülkiyye eyledi ol makûlelere 'avâtıf-ı pâdişâhî masrûf u ma'tûf olmak sünnet-i seniyye olmağın fâzıl-ı merkûma ba'zı medâris taklîd olundu. Merhûm Sultân Süleymân Han hazretlerinin şehzâdelerinden merhûm Sultân Mustafa hazretlerine hoca olup hidmet-i merkûmeyi kemâ-yenbagî edâ ideriken 945 senesinde vefât idüp rûh-ı azîzi bâlâ-yı vâlâ-yı süreyyâyâ 'urûc ve cesed-i pâki hadîd-i hâk u zîr-i türâba vülûc eyledi. Mısra: Der serâ ân ruh çün mâh dirîg. Ol yâr-ı sadûk ve bâr-ı halûk müddet-i ömrinde kendi hâline meşgûl olup hâricden hiç kimseyi şerr ile yâd itmez idi. Ferd-i âferîdeye tîr-i ta'ne atmayup câdde-i mezemmetine gitmez idi. Şî'r: Me-kün bed bâ kesî vü bed meyendîş - Kücâ ger bed küni bed âyedet pîş (Mecdi, 1989:494)

* Prof.Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Noktatü'l-Beyân

Bu eser 30 varak (60 sayfa) tutan tasavvufi bir eser olup, kütüphanelerde birçok nüshasının bulunması önemli bir eser olduğuna işaret etmektedir. Bu eser: “Risâle-i Noktatü'l-Beyân min-te'lîfi Hazret-i Şeyhzâde başlığı ile başlamakta ve besmeleden sonra şöyle denilmektedir: *Se-nürîhim âyâtînâ fi'l-âfâki ve fi-enfüsihim hattâ yetebeyyene lehüm ennehü'l-hakk. Ey Talib bil ve âgâh ol ki âfâkda nişânlar vardır senün nefsünde dahi vardır, pes her kimse ki 'âlemün nişânların kendü nefsinde bildi Allahu bildi, nitekim hadîs-i şerîfde buyurdu: Men arefe nefsehu fe-kad arefe rabbehu. Ey tâlib insânun cehli kendüye hicâb-ı azîmdür ve mihnet-i delimdür, gâyet yakınlığından göremezler anuniçün ırak gözedürler. Nitekim Hak ta'âlâ buyurur: Ve nahnu akrebu ileyhi min-habli'l-verîd. Pes ey tâlib, insânun şunun gibi mertebe-i kurbîyyeti vardır ki mahbûb-ı melâikedür ve efdal-i halâyıkdur ve mazhar-ı vecchullah ve sırr-ı kudretullahdur. Beyt: Medh-i îñ âdem ki nâmeş me-berem – Kâsıram ger kıyâmet beşerem. Pes insâna hayf ola ki kendüyi gaflet perdesinden çıkarmaya varta-i helâkdan kurtarmaya... Ey talip, mürşidsiz kemâle ermen mümkün değildir, nitekim lev-le'l-mürebbe mâ areftü rabbî buyurulmuştur. Öyleyse mürşidden ilim elde etmek gerek. Eğer sorarsan ki nice alimleri gördüm ki hiç nefis ilmini okumazlar, cevabı bu ki ilmullah birdir ve bu ilmullahın birden yediye ve yediden hemîşeye değin ve ulema onun zahirinden delilleriyle çok bahsetmişlerdir. İnsan-ı kâmil olamamak, zahirde kalıp batını bilmemekten dolayıdır. Öyleyse biz de ehli olmayana söylenmemek şartıyla insana ait gerçeklerden bazısını anlatıp bazısını gösterip bazısını da rûmuzla bildirelim. Berhurdâr ol kişi ki sırrı ehli olmayana dimeye.”*

Eser yirmi iki fasıldır ve her fasılda bir nokta (hakikat) anlatılmaktadır. Birinci fasıl şöyle başlamaktadır: “Ey birâder-i âşık maksûdun bu kim nokta menba'-ı hakikat-ı eşyâdur kuvvet-i ezelîdür kâim bi'z-zâtudur bunun sırrında nesne istid'â idersin bu tafsîli key dinle ki iltimâsun hâsıl ola inşâallah. Bilgil kim Hazret-i risâlet s.a.v. bir niçe nesne evvel yaradılmışdır diyü buyurdu. Evvele mâ halaka'llahu'l-'akl. Ve dahi evvele mâ halaka'llahu rûhî. Ve dahi evvele mâ halaka'llahu hu'l-kalem. Ve dahi evvele mâ halaka'llahu nûr. Ve dahi melek-i mukarreb didi. Ve bu cevher-i evvel didi. Cümlesi bir midür yohsa her birinün hakîkati ayru mudur? Ey birâder cümlesi bir hakikatdür ammâ izâfât u i'tibârât yönünden esâmî-i muhtelifle eylemişlerdür.....”Eserin her faslında “ey birader-i âşık” hitabıyla başlayan bir nokta (hakikat) anlatılmıştır. Fasıllar ve konuları şöyledir:

1. fasıl ilmin kaynağı hakkındadır. İlim nedir denildiğinde Hz.Ali şöyle cevap vermiştir: *El-ilmü noktaton kesrüha'l-câhilûn, o nokta nedir, kaynağı, sonu nasıldır diye sorulduğunda da: Bu, esrârullahdır, bunun sırrını ifşâ etmeye izin yoktur, vakti ile kıyamete yakın aşikar olur. Bu sözü işitenler hayrete düşüp Tanrı ve Resul aşkına aklımız kadarı bundan bize haber ver dediklerinde o da: Ey talipler, bu esrârullahdır, bunun sırrı kütüb-i semâvîde yani suhuf Tevrat Zebur İncil ve ne sır ki bunlarda var Kur'ânda var, ne sır ki Kur'ânda var sûre-i Fâtihadâ var ve ne sır ki Fâtihadâ var bismillahda var ve ne sır ki bismillahda var bâ-i bismillahda var ve ne sır ki 'b'âda var 'bâ'nın noktasında var, nokta ki bânın altındadır ben ol noktayım dedi. Ondan bu sözü işitenler de başka bir şey diyemediler. Sonra âl-i abâdan (ashâb-ı suffe) olacak denli hizmet ettiler, ilimde derinleştiler, başlarını abâya çekip noktanın sırrından haber verirlerdi. Bu nokta hakikat güneşinin birliğidir, tüm mevcudat zahir ü batın bunun istikametinden çıkmıştır. Ey kardeş, bu ilmin sırrı yakıcı ve parlaticıdır, çalışıp mumunu yandır ki sana da sır açılsın ve içini gerçek sözlerle karıştırıp pişirsin. Eğer çalışıp çabalaman varsa akıllı bir âşık ol ki bu girişi sana özetle söyledik.*

2. fasıl: Eşyânın hakîkatinin kaynağı, Hz.Peygamber'ce buyurulan 'en önce yaratılan şeyler: akıl, benim rûhum, kalem, nûr melek-i mukarreb cevher-i evvel', bunların hepsinin bir mi, yoksa her birinin hakîkatinin ayrı mı olduğu; hepsinin bir hakikat olduğu, ancak ilgi ve itibarca farklı isimler aldıkları vs.

3. fasıl: Hz.Peygamber'in kırk yıl sülûk edip ilm-i ledünne, insanî kemâle, hakikat

miracına erişmesi ve 'Hayy' olan eşsiz güzelliği görmesi ve başkalarını 'hayy' etmesine dair.

4. fasıl: Âlemin hakikatinin sırr-ı hakikat-i Muhammedî olduğu.

5. fasıl: Vahdet noktasından zuhur eden kesret alemi, göklerin padişahları olan yedi nokta, bunlara tâbi olan sâbit yıldızlar.

6. fasıl: Eflâk ve *encümün* âbâ, *unsurâtın* ümmehât olduğu, ümmehâttan maden, ne-bât ve hayvan zuhur ettiği.

7. fasıl: Her şeyi aynada tecelli ettiren 'Kün' lafzı. (*Halaka's-semâvâti ve'l-arzi fi-sitteti eyyâmin sümme'stevâ ale'l-arş*).

8. fasıl: Âfâkın nişanları ve o nişanları nefiste bulmak gerektiği.

9. fasıl: İnsan nefsinde münasebetliği bulunan feleklerin ve yıldızların beyânı.

10. fasıl: İnsanın mutluluk ve mutsuzluğunun nasıl ortaya çıktığı.

11. fasıl: Bir noktadan ibaret olan hakikat-i insan, insanın tüm fiillerinin bu nokta-nın istivâsından çıktığı. Tüm mevcudatın akl-ı küll, şems-i bâtın ve nokta-i asl da denilen cevher-i evvelin (arşullah) istivasından çıkması, on sekiz bin âlemin bunun katında hardal danesi gibi olduğu, yuvarlak olduğu için ona nokta denildiği vs.

12. fasıl: Zâhir ve bâtının kuvveti. Hiss-i zâhir (lems, zevk, şemm, sem', basar). Hiss-i bâtın (müşterek, hayâlî, vehm, mütehayyile, zâkire)

13. fasıl: İnsanın kendini tanımasının hakikati.

14. fasıl: İnsanın kalbinin ortasında siyah bir nokta hâlinde bulunan, hakikatin kay-nağı, bedenin arşı, nefis-i nâtika, cisim vilayetinin şahı *süveydâya* dair.

15. fasıl: İnsanın her bir işinde başka bir ad alan noktanın sırrı, insanın hakikati olan ruh

16. fasıl: *Cemâl* ve *Celâlin* nokta harflerinin fazileti.

17. fasıl: *Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en uraf...* (Ben gizli bir hazineydim sevil-mek ve bilinmek için âlemi ve ademi icat ettim) hakkında.

18. fasıl: Kendi hâlinin beyânı. İnsan-ı kâmil olmak Hakk'ın sıfatlarıyla vasıflanmak-tır.

19. fasıl: Hakikat-i kutb-ı âlem, bu konuda müddeînin sual ve cevabı, ricâlî'l-gayb.

20. fasıl: Kişinin, nefsinde galip olan sıfatlarla haşr olunacağı.

21. fasıl: Sözün uzadığından bahisle, kişinin vücudunun büyük bir şehir gibi oldu-ğu, asıl gayenin kişinin kendi nefsini bilmesi olduğu ve bunu yapanın muazzaz olacağı.

22. fasıl: Büyük bir şehri andıran gönülde celal ve cemal diye iki hasım padişah ol-duğu, bunlardan hangisi galip gelirse hükmün onun olduğu, bunların birisinin tabiat yani akıl, diğerrinin ise beden yani şeytan olduğu.

Hatimede eserin istinsah tarihi de verilerek: *Ey aziz her eyü ve yavuz huy ademden ölmeyince gitmez nitekim bu beytde Şeyh Sa'dî buyurur: 'Hûy-ı bed der-tabî'atî ki nişest - Ne-reved haber be-vakt-i merg-sâ ez-dest' ammâ Hudâvendigâr hazretleri buyurur: Eger mermer taş isen dahi bir gönül ehline irişesin gevher olasın. Beyt: 'Ger tû seng-i suhre vû mermer şevî - Çün sâhib-dil resî gevher şevî' Ey aziz bunun çaresi şeyh sohbetinde olmakdur hiç kimse şeyh sohbetinden mah-rum olmamışdur meger binden biri ola vallahu a'lem bi's-savâb sene 1145/1732 denilmiştir.*

Sonuç

Zamanında mürid ve şeyhlik aşamalarını lâyıkıyla ikmal ve itnâ etmiş bir sûfî, bir fıkıh ve tefsir alimi olan Kocaelili Şeyhzâde Muhyiddin Muhammed Efendi genellikle medresede verdiği derslere dayalı haşîye mahiyetindeki eserler yazmıştır. Bunun yanı sıra *Noktatü'l-Beyân* adlı, tasavvufî hakikatleri 22 fasılda ayrıntı ve örnekleriyle açıklayan önemli bir eser daha yazarak sufiyane açıklamalar yapmıştır. Akıcı ve edebî yönden de güçlü bir eser olan bu risale, sembolik öğeleri de barındırmakta ve bu yönden Yunus'un *Risâletü'n-nushîyyesi*ni andırmaktadır. Fasıllarda sıkça beyitler verilerek konular daha akıcı anlatılmıştır.

KAYNAKÇA

Bursalı M.Tahir (1972), *Osmanlı Müellifleri*, Meral yayınevi, C.I, İstanbul.

Mecdi Muhammed Efendi (1989), *Hadâiku's-Şakâik*, İstanbul.

Şeyhzâde Muhyiddin Muhammed Efendi, *Noktatü'l-Beyân*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, No.O.E. 792

İslam Alimleri Ansiklopedisi (H.10.Asır Âlimleri), <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-Ansiklopedisi>